O‘ZBEK AN’ANAVIY QO‘SHIQCHILIGIDA HUDUDIY USLUBLARNING SHAXS MADANIY EHTIYOJLARINI BELGILASHDAGI AHAMIYATI
(Farg‘ona, Buxoro va Xorazm maktablari misolida)

Sobirov Samandar Sobir o‘g‘li – *o‘qituvchi*
samandarsobirov117@gmail.com
O‘zDSMI “Milliy qo‘shiqchilik” kafedrasi

ЗНАЧЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ СТИЛЕЙ В ТРАДИЦИОНАЛЬНОМ УЗБЕКСКОМ ПЕСЕННИЧЕСТВЕ В ОПРЕДЕЛЕНИИ КУЛЬТУРНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ
(на примере школ Ферганы, Бухары и Хорезма)

Собиров Самандар Собир угли – *преподаватель*
Государственного института искусств и культуры Узбекистана

THE SIGNIFICANCE OF REGIONAL STYLES IN UZBEK TRADITIONAL SINGING IN DETERMINING INDIVIDUAL CULTURAL NEEDS
(on the example of schools in Fergana, Bukhara, and Khorezm)

Sobirov Samandar Sobir ugli – *Teacher*
State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan

Tayanch so‘zlar: hududiy qo‘shiqchilik uslublari, madaniy ehtiyoj, shaxs madaniyati, estetik did, madaniy identitet, milliy musiqa madaniyati, madaniy fenomenologiya.

Rezyume. Maqola o‘zbek an’anaviy qo‘shiqchiligida shakllangan hududiy uslublarning shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilashdagi ahamiyati madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan yoritadi. Farg‘ona, Buxoro va Xorazm qo‘shiqchilik maktablari misolida hududiy musiqiy uslublarning shaxs estetik didi, madaniy identiteti va madaniy ehtiyojlari bilan bog‘liqligini nazariy asoslash maqsad qilinadi. Shaxs madaniy ehtiyojlarining hududiy madaniyat bilan uzviy bog‘liqligi tadqiq etiladi.

Ключевые слова: региональные певческие стили, культурная потребность, культура личности, эстетический вкус, культурная идентичность, национальная музыкальная культура, культурная феноменология.

Резюме. В статье с позиции культурологии освещается значение региональных стилей, сформировавшихся в узбекском традиционном певческом искусстве, в определении культурных потребностей личности. На примере Ферганской, Бухарской и Хорезмской школ пения ставится цель теоретически обосновать взаимосвязь региональных музыкальных стилей с эстетическим вкусом личности, её культурной идентичностью и культурными потребностями. Исследуется неразрывная связь культурных потребностей личности с региональной культурой.

Key words: regional singing styles, cultural need, personal culture, aesthetic taste, cultural identity, national musical culture, cultural phenomenology.

Summary. The article examines, from the perspective of cultural studies, the significance of regional styles formed in Uzbek traditional singing in shaping the cultural needs of the individual. Using the examples of the Fergana, Bukhara, and Khorezm singing schools, the study aims to theoretically substantiate the relationship between regional musical styles and an individual’s aesthetic taste, cultural identity, and cultural needs. The inseparable connection between personal cultural needs and regional culture is explored.

Kirish. Zamonaviy madaniyatshunoslikda shaxs madaniy ehtiyojlarining shakllanishi masalasi hududiy madaniyatlar va an’anaviy san’at shakllari bilan bog‘liq holda dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Falsafiy adabiyotlarda ehtiyoj shaxs faoliyatini yo‘naltiruvchi ichki zarurat sifatida talqin etiladi. [1.804] Hududiy madaniyatlar shaxsning estetik didi, madaniy identiteti va madaniy ongini belgilovchi muhim ijtimoiy-madaniy omillardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan, hududiy qo‘shiqchilik uslublarining shaxs madaniy ehtiyojlariga ta’sir mexanizmlarini madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan aniqlash ilmiy zarurat kasb etadi. So‘nggi yillarda mamlakat miqyosida hududiy madaniy an’analarni tizimli ravishda o‘rganish, ularni tarixiy-madaniy makon kontekstida qayta talqin qilish va shaxsning madaniy o‘zligini shakllantirish jarayonlari bilan bog‘liq holda tahlil etish masalasi institutsional darajada mustahkamlanmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 572-son qarori doirasida hududiy tarixiy markazlar va madaniy meros obyektlarini ilmiy asosda tadqiq etish, ularning konseptual talqinini ishlab chiqish

vazifalari belgilangan. Mazkur normativ yo‘nalish hududiy madaniyat va shaxs madaniy ehtiyojlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni nazariy jihatdan asoslash zaruratini yanada kuchaytiradi. [2]

O‘zbek an’anaviy qo‘shiqchiligida shakllangan hududiy uslublar ko‘pincha musiqashunoslik yoki folklorshunoslik doirasida tahlil qilingan bo‘lib, ularning shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilovchi omil sifatidagi madaniyatshunoslik talqini yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu holat hududiy qo‘shiqchilik maktablarini estetik hodisa bilan cheklab qo‘yish xavfini yuzaga keltiradi. Maqolaning maqsadi o‘zbek an’anaviy qo‘shiqchiligida hududiy uslublarning shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilashdagi ahamiyatini nazariy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqot vazifalari hududiy madaniyat va madaniy ehtiyojlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash hamda mazkur jarayonni madaniyatshunoslik va madaniy fenomenologiya yondashuvlari asosida ilmiy muammo sifatida belgilashdan iborat.

Nazariy-metodologik asoslar

Madaniyatshunoslikda hududiy madaniyat tushunchasi shaxsning madaniy ongini shakllantiruvchi ijtimoiy-madaniy muhitning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi. Madaniyat nazariyasida madaniy ehtiyoj shaxs madaniy ongining tarkibiy unsuri sifatida talqin etilib, u qadriyatlar tizimi va ijtimoiy tajriba bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. [3.359] Hududiy madaniyat tarixiy tajriba, mahalliy qadriyatlar va an’analar asosida vujudga kelib, shaxsning estetik idroki, madaniy ehtiyojlari va identifikatsion jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan hududiy qo‘shiqchilik uslublari madaniy tajribani uzatuvchi va madaniy ehtiyojlarni yo‘naltiruvchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Hududiy uslub, madaniy ehtiyoj va estetik did o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik madaniyatshunoslikda izchil jarayon sifatida qaraladi. Hududiy musiqiy ifoda shakllari shaxs tomonidan idrok etilib, estetik didni shakllantiradi hamda mazkur did asosida madaniy ehtiyojlarning muayyan yo‘nalishi vujudga keladi. Bu jarayonda estetik did faqat subyektiv hodisa emas, balki hududiy madaniyat bilan belgilanadigan ijtimoiy-madaniy konstruksiya sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotda madaniy fenomenologiya yondashuvi metodologik asos sifatida qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv hududiy musiqani tashqi ta’sir obyekti sifatida emas, balki shaxs tomonidan mazmunli anglanadigan va ichki madaniy ehtiyojga aylanuvchi tajriba sifatida talqin qilish imkonini beradi. Fenomenologik yondashuv shaxs idroki, hissiy tajribasi va madaniy ongini tahlil markaziga qo‘yadi. Shu metodologik asosda hududiy qo‘shiqchilik uslublari madaniy identitetni shakllantiruvchi muhim omil sifatida qaraladi. Hududiy musiqa orqali shaxs o‘zini muayyan madaniy makon va an’ana bilan bog‘laydi, bu esa madaniy identifikatsiya jarayonining barqarorlashuviga xizmat qiladi. Natijada hududiy uslublar shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilovchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida nazariy jihatdan asoslanadi.

O‘zbek an’anaviy qo‘shiqchiligida hududiy maktablarning tarixiy shakllanishi

O‘zbek an’anaviy qo‘shiqchiligida hududiy maktablarning shakllanishi uzoq tarixiy jarayon bo‘lib, u muayyan hududlarning ijtimoiy-madaniy muhiti, tarixiy tajribasi va madaniy an’analari bilan bevosita bog‘liqdir. Har bir hududiy maktab o‘ziga xos madaniy makon doirasida vujudga kelib, shaxs madaniy ehtiyojlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynagan madaniy tajribani ifodalaydi. Farg‘ona–Toshkent qo‘shiqchilik maktabi aholi zich joylashgan, ijtimoiy hayot faol bo‘lgan hududlarda shakllanib, madaniy muloqot va estetik idrokning rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu maktabda shakllangan qo‘shiqchilik an’analari shaxs estetik didining nozikligi va hissiy idrokning ustuvorligi bilan bog‘liq madaniy ehtiyojlarni qondirishga yo‘naltirilgan. Hududning ochiq ijtimoiy muhiti qo‘shiqchilikning ommaviy va kommunikativ funksiyalarini kuchaytirgan.

Buxoro–Samarqand qo‘shiqchilik maktabining shakllanishi esa tarixiy shahar madaniyati, diniy-ma’rifiy muhit va intellektual an’analar bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu hududda qo‘shiqchilik madaniy merosni saqlash, ma’naviy qadriyatlarni uzatish va mushohadaviy madaniy ehtiyojlarni qondirish vositasi sifatida rivojlangan. Natijada ushbu maktab shaxs madaniy ehtiyojlarining falsafiy va ma’naviy jihatlarini mustahkamlashga xizmat qilgan. Xorazm qo‘shiqchilik maktabi esa o‘zining tarixiy yopiqligi, marosimiylik va jamoaviy madaniyat bilan bog‘liq xususiyatlari asosida shakllangan. Bu hududda qo‘shiqchilik jamoaviy idrok, dramatik ifoda va ijtimoiy birlikni mustahkamlovchi madaniy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Xorazm maktabi shaxs madaniy ehtiyojlarining ijtimoiy va kommunikativ komponentlarini kuchaytirishga xizmat qilgan.

Umuman olganda, hududiy qo‘shiqchilik maktablarining tarixiy shakllanishi ularning musiqiy farqlari bilan emas, balki har bir hududning ijtimoiy-madaniy muhiti va shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilashdagi funksional roli bilan izohlanadi. Bunda mustaqillik davrida o‘zbek musiqa madaniyatining rivojlanishi hududiy ijrochilik maktablarining tarixiy meros

sifatida qayta talqin qilinishi bilan tavsiflanadi. [4.344] Ushbu yondashuv hududiy uslublarni madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan talqin qilish uchun zarur nazariy asos yaratadi.

Hududiy uslublar va madaniy identitet

Madaniyatshunoslikda madaniy identitet shaxsning o‘zini muayyan madaniy makon, an’ana va qadriyatlar tizimi bilan bog‘lash jarayoni sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayonda hududiy qo‘shiqchilik uslublari mahalliy madaniy ongning shakllanishi va barqarorlashuvida muhim ijtimoiy-madaniy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Hududiy musiqa an’analari shaxs tomonidan idrok etilib, madaniy tajriba sifatida ichkilashtiriladi va natijada hududga xos madaniy o‘zlik hissini yuzaga keltiradi. Hududiy qo‘shiqchilik uslublari mahalliy madaniy ongni shakllantirishda ramziy tizim vazifasini bajaradi. Musiqiy ohang, ijro an’analari va badiiy ifoda shakllari muayyan hududga xos madaniy ma’nolarni mujassamlashtirib, shaxs ongida “biz” tushunchasining vujudga kelishiga xizmat qiladi. Bu holat hududiy madaniyatni nafaqat tashqi belgilar majmui, balki shaxs tomonidan anglanadigan va qadrlanadigan madaniy makon sifatida idrok etilishiga olib keladi.

Shaxsning hududiy identifikatsiyasida musiqa muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Milliy qadriyatlar va madaniy identitetning shakllanishi ijtimoiy-madaniy muhit bilan belgilanadi hamda shaxs ongida tarixiy davomiylik hissini mustahkamlaydi. [5.56] Hududiy qo‘shiqchilik orqali shaxs o‘zini muayyan madaniy an’ana bilan bog‘lab, madaniy xotira va tarixiy davomiylikni his etadi. Ushbu jarayon madaniy identitetning barqaror shakllanishiga xizmat qilib, shaxs madaniy ehtiyojlarining identifikatsion komponentini faollashtiradi. Qo‘shiqchilik uslubi ramziy identifikator sifatida shaxs va jamiyat o‘rtasidagi madaniy aloqani mustahkamlaydi. Hududiy musiqa an’analari orqali uzatiladigan ramzlar, ma’nolar va qadriyatlar shaxsning madaniy ongida muayyan hududga mansublik hissini shakllantiradi. Natijada hududiy qo‘shiqchilik uslublari madaniy identitetni shakllantiruvchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida namoyon bo‘lib, shaxs madaniy ehtiyojlarining tarkibiy tizimida muhim o‘rin egallaydi.

Shaxs estetik didi va madaniy ehtiyojlarining hududiy omillar bilan bog‘liqligi

Shaxs estetik didi va madaniy ehtiyojlarining shakllanishi hududiy madaniyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ushbu jarayonda an’anaviy qo‘shiqchilik uslublari muhim ijtimoiy-madaniy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Mustaqillik davrida o‘zbek musiqa madaniyatining rivojlanishi hududiy ijrochilik maktablarining tarixiy meros sifatida qayta talqin qilinishi bilan tavsiflanadi. [6.344] Hududiy qo‘shiqchilik maktablari shaxs tomonidan idrok etiladigan estetik tajribani shakllantiradi hamda madaniy ehtiyojlarning muayyan yo‘nalishda rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Bu jarayon madaniyatshunoslikda estetik did va madaniy ehtiyojlarning hududiy madaniyat orqali vositalanishi sifatida talqin etiladi. Farg‘ona qo‘shiqchilik maktabi lirizm va estetik noziklik bilan tavsiflanib, shaxs estetik didining hissiy-idrokiy jihatlarini faollashtiradi. Ushbu hududiy uslubda shakllangan musiqiy ifoda shaxsda estetik sezgirlikni kuchaytirib, san’atni individual hissiy tajriba sifatida anglashga yo‘naltiradi. Natijada Farg‘ona maktabi estetik ehtiyojlarning chuqurlashuvi va individual idrokning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Buxoro qo‘shiqchilik maktabi esa falsafiylik va ma’naviy mushohada bilan bog‘liq madaniy tajribani ifodalaydi. Ushbu hududiy uslub shaxs madaniy ehtiyojlarining ma’naviy va refleksiv komponentlarini kuchaytirib, san’atni ichki ma’no izlash jarayoni bilan bog‘laydi. Buxoro maktabi shaxs estetik didini mushohadaviy idrok bilan uyg‘unlashtirib, ma’naviy ehtiyojlarning barqaror shakllanishiga zamin yaratadi. Xorazm qo‘shiqchilik maktabi dramatizm va jamoaviy idrok bilan ajralib turadi. Bu hududiy uslubda san’at shaxs tomonidan yakka estetik tajriba emas, balki jamoaviy madaniy hodisa sifatida idrok etiladi. Xorazm maktabi kommunikativ va ijtimoiy-madaniy ehtiyojlarni kuchaytirib, shaxsni jamoaviy madaniy tajribaga faol jalb etadi. Shu tariqa, har bir hududiy qo‘shiqchilik uslubi shaxs madaniy ehtiyojlarining muayyan komponentlarini estetik, identifikatsion va kommunikativ ehtiyojlarni turlicha faollashtiradi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari hududiy qo‘shiqchilik uslublarini shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilovchi muhim ijtimoiy-madaniy omil sifatida umumlashtirish imkonini beradi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, hududiy uslublar shaxs estetik didi, madaniy identifikatsiyasi va kommunikativ faolligini turli yo‘nalishlarda faollashtirib, madaniy ehtiyojlarning mazmuniy tarkibini belgilaydi. Bu holat hududiy qo‘shiqchilikni faqat badiiy-estetik hodisa sifatida emas, balki shaxs madaniy ongini shakllantiruvchi funksional mexanizm sifatida talqin qilish zaruratini yuzaga chiqaradi. Mavjud ilmiy yondashuvlar bilan taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab tadqiqotlarda hududiy qo‘shiqchilik

maktablari asosan musiqashunoslik yoki folklorshunoslik doirasida ko‘rib chiqiladi. Bunday yondashuvlarda hududiy uslublarning shaxs madaniy ehtiyojlariga ta’siri ikkilamchi masala sifatida qolib ketadi. Mazkur maqolada esa madaniyatshunoslik va madaniy fenomenologiya yondashuvlari asosida hududiy qo‘shiqchilik shaxs tajribasida mazmunli idrok etiladigan ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida tahlil qilinadi. Fenomenologik yondashuv hududiy musiqaning shaxs tomonidan passiv qabul qilinmay, balki madaniy ehtiyojga aylanuvchi ichki tajriba sifatida shakllanishini tushuntirish imkonini beradi. Bu yondashuv madaniy ehtiyojlarning statik emas, balki hududiy madaniyat bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadigan dinamik jarayon ekanligini asoslaydi. Mualliflik ilmiy pozitsiyamiz shundan iboratki, hududiy qo‘shiqchilik uslublarini idealizatsiya qilmasdan, ularning shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilashdagi real funksional imkoniyatlarini madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilishdan iborat. Ushbu yondashuv hududiy madaniyat, estetik did va madaniy ehtiyojlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni konseptual darajada tushuntirishga hamda mavjud ilmiy qarashlarni kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek an’anaviy qo‘shiqchiligida shakllangan hududiy uslublarning shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilashdagi ahamiyatini madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan asoslash imkonini berdi. Olingan xulosalar quyidagilardan iborat:

1. Hududiy qo‘shiqchilik uslublari shaxs madaniy ehtiyojlarining shakllanishida muhim ijtimoiy-madaniy omil bo‘lib, estetik did, madaniy identitet va kommunikativ faollik bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

2. Farg‘ona, Buxoro va Xorazm qo‘shiqchilik maktablari shaxs madaniy ehtiyojlarining turli komponentlarini faollashtirib, ularning hududiy madaniyat bilan belgilanishini ko‘rsatadi.

3. Hududiy uslublar shaxs tomonidan idrok etiladigan estetik tajriba orqali madaniy ehtiyojlarni yo‘naltiruvchi mexanizm sifatida faoliyat ko‘rsatadi.

4. Madaniy fenomenologiya yondashuvi hududiy musiqaning shaxs ongida mazmunli tajribaga aylanish jarayonini tushuntirish imkonini beradi.

5. Hududiy qo‘shiqchilik uslublari madaniy identitetni shakllantirishda ramziy identifikator vazifasini bajaradi hamda shaxsning muayyan madaniy makonga mansublik hissini mustahkamlaydi.

6. Hududiy qo‘shiqchilikni idealizatsiya qilmasdan, uning shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilashdagi funksional imkoniyatlarini tahlil qilish madaniyatshunoslik tadqiqotlari uchun metodologik ahamiyatga ega.

Tadqiqot davomida hududiy qo‘shiqchilik uslublarining musiqiy hodisa doirasidan chiqib, shaxs madaniy ehtiyojlarini belgilovchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida konseptual talqin etilganida namoyon bo‘ladi. Kelgusidagi tadqiqotlar doirasida hududiy qo‘shiqchilik uslublarining turli ijtimoiy guruhlar madaniy ehtiyojlariga ta’siri hamda zamonaviy madaniy jarayonlar sharoitida ularning transformatsiyasini empirik materiallar asosida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Irzayev B. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda musiqa madaniyatining rivojlanishi. – Toshkent.: Yangi asr avlodi, 2015. – 344 b.

2. Jahon falsafa lug‘ati. – Toshkent.:O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, birinchi kitob, 2016. – 804 b.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 23-iyundagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida O‘zbekistondagi Islom svilizatsiyasi markazini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Qarori.

4. Buxarin N. Izbranniye proizvedeniY. ‗ M., Politizdat, 1988.S.499.12. Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish xalqimiz ma'naviy plamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. –“Xalq so‘zi”, 2017 yil 4 avgust

5. Mavrulov A., Mavrulova M. Madaniyat nazariyasi. – T.: 2022. – 359 b.

6. Mavrulova M. Milliy qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot. – Toshkent.: Zarvaraq nashriyoti, 2022. – 56 b.